

ANTANO MACEINOS SUGRĮŽIMAS

Kažkas yra pasakęs, kad žmogus yra dvimatė būtybė. Iš tikrųjų žmogus nėra vientisas kaip akmuo, kaip medis arba kaip laumžirgis. Jo prigimtyje nuo amžių pradžios grumiasi du pradai, ir nė vienam nelemta tapti šių grumtynių nugalėtoju. Žmogus yra švytuoklė, kabanti tarp dangaus ir žemės, o jo širdis tarsi paukštis nuolat blaškosi tarp grumsto ir žvaigždės. Žmogaus egzistencijos vieta yra didysis *Tarp*: tarp Dievo ir gyvulio, tarp kūno ir sielos, tarp gamtos ir antgamčio, tarp būtinybės ir laisvės. Žmogus visada siekė harmonijos, tačiau pasiekti ją galima tik tapus arba angelu, arba gyvuliu, vadinasi, nustojus būti žmogumi. Disharmonija yra mūsų, mirtingųjų, lemtis ir prakeikimas. Kartą išvartyti iš rojus, ten mes jau nebesugrįšime. Tačiau ši tragiškoji lemtis nėra tik prakeikimas. Iš jos kyla visi didieji žmogaus siekiai, ir stovėdamas ant žemės, jis stiebiasi į dangų, trupindamas grumstą, paverčia jį žvaigžde. Tik tas amžinasis dualizmas yra žmogaus kūrybiškumo šaltinis. Tik būdamas tame *Tarp* žmogus tampa kūrėju, žmogus tampa laisvas, žmogus tampa žmogumi. Žmogus apskritai yra tik tiek, kiek jis tampa. Štai kodėl žmogus gimsta du kartus. Pirmąjį kartą žmogus gimsta kaip gamtiškoji būtybė, ir nuo tos akimirkos prasideda tos būtybės tapimas žmogumi. Ir jeigu toji būtybė išties tampa žmogumi, šitokią tapsmą galima pavadinti antruoju gimimu arba atgimimu. Žmogus gimsta gyvuliu, o atgimsta žmogumi. Tauta, kaip ir paskiras žmogus, irgi gimsta du kartus. Pirmasis gimimas — tai gamtinės žmonių bendrijos išsiskyrimas iš pirmapradžių ūkanų. Tokia bendrija pamažu telkiasi, sukurdamą savo kalbą, papročius, tradicijas, dievus ir reikmenis. Ir ilgainiui sukuria savo daiktiškąjį pasaulį, t. y. tą vietą, kurioje jai lemta gyventi ir kuri, praslinkus ilgiems amžiams, tampa bendrijos tėvyne. Tačiau tokia gamtinė bendrija, netgi susaistyta dvasiniais simboliais, šnekanti viena kalba ir gyvenanti vienoje teritorijoje, dar nėra tauta. Tauta

yra idealus darinys. Ji egzistuoja tik paskiro individo sąmonėje. Galima sakyti, kad tauta yra idealus sutelktinis individas, per atskiro **individo** sąmonę suvokiantis savo išskirtinį individualumą. Tokio idealaus sutelktinio individo suvokimą mes vadiname tautine savimone. Tauta yra sąmoningu, t. y. laisvų ir mąstančių, individų junginys. Tautiniai ryšiai yra idealūs ryšiai. Tauta atsiranda tik tada, kai susiformuoja tautinė savimonė. Žmonių bendrija be tautinės savimonės dar nėra tauta. Ne tauta yra tautinės savimonės priežastis, o priešingai: tautinė savimonė yra tautos, kaip sutelktinio individo, atsiradimo prielaida. Štai kodėl aš sakiau, kad tauta gimsta du kartus. Pirmąjį kartą ji užgimsta gamtinės būtinybės iščiose, antrąjį — atgimsta antgamtinės laisvės lopšyje. Todėl tikrasis tautos gimimas yra jos atgimimas laisvėje, kuri pirmiausia suprantama kaip politinė laisvė. O tokia laisvė ir yra ne kas kita kaip sutelktinio individo būties savimonė. Tautinis atgimimas yra absoliuti metafizinė akimirka, išstinganti kiekvienos istorinės bendrijos kelyje į save. Tik nuo šios akimirkos prasideda ir tauta, ir tikroji tautos istorija.

Tauta ir tautinis atgimimas yra tapatūs dalykai. Visos istorinės tautos yra atgimimo kūdikiai. Bet jeigu tauta gimsta du kartus, tada tautinis atgimimas gali būti tik vienas. Tačiau toks vaizdinys dažnai neatitinka tikrovės, todėl jį turime laikyti tik idealiu modeliu. Esama tautų, kurių sklaida ši modelį atitinka. Tai laimingos tautos; jų istorinis kelias palyginti aiškus ir paprastas. Jų savimonė nukreipta į ateitį, kurion harmoningai ir nepastebimai jausta jų praeitis. Tokiu keliu ėjo graikai, prancūzai, anglai bei švedai. Bet esama tautų, kurių kelias nebuvo toks lygus ir tiesus. Tai tautos, kurias likimas priverstė atgimti ne vieną, o keletą kartų. Tokia lietuvių tauta. Dabartinę mūsų istorijos akimirka mes vadiname tautiniu atgimimu. Bet šis mūsų atgimimas turi visai kitokią prasmę negu, tarkim, prancūzų ar vokiečių atgimimas; pirmųjų pavadintas Švietimu, antrųjų — Reformacija. Skirtingai nuo didžiųjų Europos tautų, mes atgimstame mažų mažiausiai trečiąjį kartą, jeigu pirmuoju atgimimu laikysime „Aušros“ ir „Varpo“ gaidynę. O antrasis arba trečiasis atgimimai yra labai saviti; jie skinasi nuo pirmojo vienu lemtingu bruožu, kurį aš pavadinsiu sugrįžimu. Tauta, atgimstanti antrąjį arba trečiąjį kartą, priversta sugrįžti į savo pirmąjį atgimimą ir susigražinti tai, kas buvo atrasta ir padaryta atgimus pirmą sykį. Todėl pakartotinai atgimstanti tauta visų pirma atsigrįžta į praeitį, nusisuka nuo dabarties ir tik akies krašteliais žvelgia į ateitį. Sugrįžimas yra ne kas kita, o tik kaip reikiant negimusios praeities

atgaivinimas. Neatgaivinus praeities, nesusigražinus pirmųjų atgimimų, neiņmanoma atgimti dar sykį. Praeities sugrįžimas ar jos susigražinimas suriša nutrūkusią laikų grandinę ir atkuria vientisą istorinę savimonę. Tušti, neistoriniai tarpiniai tarsi išnyksta, ir praeitis regima taip, tarsi visa ji būtų buvusi istoriška ir rišli. Tauta tarsi sugrįžta iš tremties.

Dabar mes gyvename kaip tik tokio sugrįžimo laiką. Mes grįžtame iš tremties. Sugrįžta mūsų kalba ir istorija, mūsų pergalės ir pralaimėjimai, sugrįžta mūsų kilnumo ir niekšybės akimirkos, Sugrįžta mūsų kankiniai ir išdavikai, mūsų didvyriai ir niekadėjai, sugrįžta mūsų politikai ir poetai, mūsų darbai ir mūsų mintys. Būname sugrįždami. Todėl ir paklauskime: kas yra sugrįžimas? Ar paprasta ir lengva sugrįžti? Apskritai sugrįžimas gali būti dvejopas: tai sugrįžimas erdvėje ir sugrįžimas laike. Sugrįžimas erdvėje nekelia didelių problemų, ypač mūsų epochoje. Gerokai sunknis sugrįžimas laike. Mat erdvė nekeičia laiko, o laikas — gyvasis individo gyvenimo ir tautos istorijos laikas - - keičia erdvę. Erdvė nekeičia nei mūsų pačių, nei mūsų pasaulio, nes galų gale ji pati yra mūsų pasaulis. Bet mus ir mūsų pasaulį smarkiai keičia laikas. Todėl kaip tik sugrįžimas laike yra ypač sunkus, todėl žmonija yra sukūrusi mitą, kurio esminis sandas yra viską į nebūtį nusinešantis laikas. Pranašas, išėjęs į dykumas, sūnus paklydėlis, apleidęs tėvų namus, tremtinys, išvartytas iš savo tėvynės, — visi jie, jeigu bando sugrįžti, grįžta laike. O sugrįžti laike — vadinasi, įveikti arba atgauti prarastąjį laiką, nes sugrįžti visų pirma reiškia sugrįžti ten pat, kur buvai iki išeidamas, ir susigražinti tai, ką išeidamas turėjai ir kame buvai. Ar tai įmanoma padaryti? Sugrįždamas pirmiausia turi susigražinti save. Bet juk tai neiņmanoma, nes esi negrįžtamai pasikeitęs; laikas nusinešė tavo ankstesniąją būtį, ir dabar esi visai kitoks. Negana to: sugrįžti reiškia susigražinti savo pasaulį. Bet juk tai irgi neiņmanoma, nes anas pasaulis, kuriame buvai iki išeidamas, jau pasikeitęs. Jo nebėra, ir tu sugrįžti į šį, vadinasi, į *kitą* pasaulį. Aname buvai, o į šį reikia įsibūti. Todėl sugrįžimas yra ne tiek atgavimas, kiek netektis ir kančia. Todėl ne visiems ir ne visada lemta sugrįžti, todėl sugrįžimas gali ištikti ne kaip atgimimas, o kaip mirtis. Gal tardamas „išėjusiems negrįžti“ Marius Katiškis kiek perdėjo, bet labai nedaug. Tikras sugrįžimas visada sunkus ir tragiškas.

O dabar sugrįžimo problemą sukonkretinkime. Pas mus, į Lietuvą sugrįžta Antanas Maceina (1908—1987), vienas iš nedaugelio tikrų mūsų tautos mąstytojų. Galime apgailestauti, kad sugrįžta ne jis pats, ne kaip asmuo, ne kaip egzistencija.

Neseniai jo netekome. Maceina mirė tremtyje. Tačiau sugrįžta, Maceinos mintis, o juk filosofo mintis yra jo esmė ir jo siela. Todėl galime ir džiaugtis, nes, išvydęs savo raštus, išleistus Lietuvoje, tikriausiai džiaugtusi ir pats Maceina. Tačiau aš nenoriu, kad šis trumpas įvadas į Maceinos raštus būtų vien tik džiūgavimas ir panegirika. Besaikio gyriaus, susižavėjimo šūksnių, pamaldžiai sudėtų rankų ir liaupsių geidauja minios numylėtiniai, artistai ir kino ar sporto žvaigždės. O Maceina nebuvo nei minios stabukas, nei krepšinio žvaigždė. Jis buvo filosofas. Tai reiškia — tarnaitės tarnas. Filosofija gyvuoja jau keletą tūkstantmečių, bet aš nežinau tokio meto, kad jai būtų buvusi uždėta princesės karūna ar kad jai būtų plojusi minia. Dažniausiai filosofijai tekdavo kuklus tarnaitės vaidmuo. Iš pradžių ji buvo teologijos, paskui mokslo, o galiausiai ideologijos tarnaitė. Todėl jai nereikia nei komplimentų, nei liaupsių. Filosofija visų pirma yra dviejų laisvos dvasios žmonių dialogas. Ji gimė iš laisvės, todėl nepripažįsta nei vergų, nei ponų, nei šventųjų, nei kankinių. Filosofija pripažįsta tik lygiateisius dialogo partnerius. Giliausia savo prigimtimi ji demokratiška. Ne iš kur kitur, o iš sokratiško dialogo išaugo visa Vakarų demokratija. Štai kodėl aš neketinu liaupsinti Maceinos, nors to ir reikalaudų laiko dvasia. Aš tik norėčiau skaitytąją parengti dialogui su Maceinos mintimi. Aš norėčiau apmąstyti tokio dialogo galimybės sąlygas. Tai nėra antraeilis dalykas, nes mes galėsime sakyti, kad Maceina sugrįžo į Lietuvą, tik tada, kai būsime pasirengę laisvam dialogui su jo mintimi. O dialogas galimas tik su gyva mintimi. Mintis, kaip, beje, ir žmogus, gyva savo galimybėmis. Tai reiškia, kad ji gyva tik tada, kai ji pagimdo kitą mintį arba pažadina kito mąstančio žmogaus egzistenciją. Jeigu mintis lieka savyje ir sau, uždaryta į knygos kalėjimą, negyva ir sustingusi lyg gelžbetonio luitas, tada geriausiai atveju ji gali būti rodoma muziejuje it kokia faraono mumija. Daug mes turime tokių mumifikuotų minčių, aiškiai per daug. Ir jos mums nereikalingos. Bet mes labai stokojame gyvos minties. O minties gyvumas sutampa su jos Vaisingumu. Nuo ko gi priklauso minties vaisingumas? Aišku, visų pirma nuo pačios minties. Ji pati savaime turi būti tikra, tiksli, stipri ir esminga, ir tik tada ji bus vaisinga. Be to, ji turi būti sveika. Juk tik sveika moteris gali gimdyti gražius vaikus. O mintis turi moters prigimtį, nors dažniausiai gimsta vyro galvoje. Tačiau minties vaisingumas priklauso ne tik nuo jos turinio. Jeigu mintis gyva savo galimybėmis, ją galima palyginti su sėkla. Ji tampa ištis vaisinga tik tada, kai krenta į palankią intelektualinę dirvą, joje numiršta ir išlaisvina savo

galimybes: iš jos išdygsta naujos minties augalas. Ar Maceinos mintis dabarties Lietuvoje ras tokią palankią dirvą? Paklauskim paprasčiau: ar Maceina bus suprastas, ar jis taps organiška mūsų aukštosios kultūros dalimi kaip, tarkim, Donelaitis, Kudirka, Maironis, Mykolaitis-Putinas ar Martinaitis? Jūs pastebėjete, kad aš nepamirėjau nė vieno praeities ar dabarties lietuvių filosofo vardo. Ir visai neatsitiktinai. Kalbėdamas apie Maceinos sugrižimą, aš turiu galvoje jo įėjimą į visą lietuvių dvasią. Tuo tarpu filosofija šioje dvasioje, atrodo, dar nesurado sau vietos. Būkime savikritiški: tikrojo filosofinio mąstymo kontinente mes vis dar esame tarsi kokie klajokliai, neturintys savo namų — laisvo, mąstančio proto ir metafizinio racionalumo namų. Šiuo požiūriu mūsų kultūra yra gerokai skurdesnė už didžiųjų Vakarų Europos tautų kultūrą. Kantas ir Šopenhaueris vokiečiams, Paskalis ir Kamiu prancūzams, Kierkegoras danams yra organiška jų dvasios ir net mentaliteto dalis. O mums tokie mūsų mąstytojai kaip Šalkauskis, Jakštas, Girnius ir tas pats Maceina vis dar sklando kažkur mūsų intelektualinio kontinento periferijoje. Patys sau neprispazindami, mes vis dar žvelgiame į juos kaip į kokius egzotiškus paukščius, kuriuos galima laikyti auksiniame narvelyje, bet tik, gink Dieve, neišleisti laukan, nes, ko gero, jie sumanys sugadinti tokią puikią vietinių labai dėšlių vištų veisle.. Mes vis dar baidomės ir vengiame filosofijos, bet kaip tik todėl bejėgiškai pasiduodame pseudofilosofijos kerams. Tokią mūsų šviesuomenės baimę ir nepasitikėjimą filosofija galima pastebėti kiekviename žingsnyje, kiekviename „intelektualiame“ rašinyje ir kiekviename „protingame“ pokalbyje. Žinoma, kaip ir kiekviena intelektualinė baimė, ir ši pasirodo per savo priešingybę, šiuo atveju per pseudofilosofinius plepalus apie visokiausias „būties formules“, „filosofines potekstes“, „simbolines gelmes“, kurias mūsų rašto žmonės sugeba išvelgti ten, kur tikros filosofinės minties nėra nė kvapo — kokiam jauno genijaus sukurtame bejėgiškame eilėraštyje, chaotiškomis spalvinėmis dėmėmis padengtoje drobėje ar paprasčiausioje medinėje trinkoje, kuri vadinama skulptūra ir kuri yra nei daugiau, nei mažiau kaip „universalaus ontologinių formų simbolizmo materialioji emanacija“. Keisčiausia tat, kad daugiausia filosofijos išvelgiama tokiuose kūriniuose, kur mažiausia aiškumo ir daugiausia beformiškumo bei chaoso. Kita vertus, tai dėsninga: kur nėra nieko, tam galima priskirti bet ką, o tas „bet kas“, neturint geresnio pavadinimo, pavadinamas filosofijos vardu. Filosofija mūsųose vis dar siejama su tamsa, neapibrėžtumu ir neaiškumu. Koks paradoksas ir koks pasityčiojimas iš filosofijos! Aiškiausio re-

gėjimo, tiksliausios minties, vidudienio valandos kūdikis ap-
rengiamas nakties drabužiais. Filosofija verčiama teisinti viską,
kas amorfiška, išskydę, miglota ir kieno tikroji sritis yra mis-
tika ir pilvakalbystė. Žinoma, aš anaipol nenoriu teigti, kad
mes neturime profesionaliosios filosofijos, arba, kaip tą dalyką
vadina Maceina, filosofijos mokslo. Priešingai — nors daugelis
šio įvado skaitytojų tuo gal ir nepatikės, — mūsų profesiona-
lioji filosofija jau šiuo metu yra pasiekusi teorinę brandą, ir ne
kiek neperdėdamas galiu sakyti, kad ji yra, kaip sakoma, euro-
pinio lygio. Šis tas mūsų nuveikta, ir keletas mūsų filosofų pro-
fesionalų nepadarytų gėdos kokio nors Vakarų Europos uni-
versiteto filosofijos katedrai. Jeigu aš kalbėčiau tik apie mūsų
profesionalus, Maceinos sugrįžimas nekeltų jokių rimtų rūpes-
čių. Negana to, galėčiau sakyti, kad Maceina jau seniai sugrį-
žęs ir priimtas kaip savas tarp savų. Tačiau man rūpi ne mūsų
profesionalai, o bendra intelektualinė atmosfera, kuriai, beje,
tie profesionalai daro kol kas labai nežymią įtaką. Man rūpi
vadinamoji Lietuvos šviesuomenė, kuriančiųjų elitą, man rūpi
rašytojai, literatai, kritikai, dailininkai, architektai, mokytojai,
žodžiu, visi tie, kurių rankose mūsų tautos dvasinio atgimimo li-
kimas ir kurių didžioji dalis filosofija mažų mažiausiai nepa-
sitiki. Žinoma, šis nepasitikėjimas turi gilią šaknį praeityje ir,
be abejo, lietuviškosios filosofijos istorijoje. Du kartus lietu-
viškoji filosofija bandė išsirisiti iš lopšio ir atsistoti ant savo
kojų. Ir abu kartus lopšinę jai dainavo sirena vardu Ideologi-
ja: trečiajame dešimtmetyje — klerikalinė, penktajame — pro-
letarinė. Nėra ko stebėtis, kad didelė dalis mūsų šviesuome-
nės lietuviškąją filosofiją, ypač dabartinę, vis dar tapatina su
ideologija. Tačiau ar tik lietuviškąją, ar tik dabartinę? Manau,
kad ne tik ją. Nepasitikėjimo filosofija priežastys glūdi kur
kas giliau, jų nepaaiškinsi vien tik istorinėmis aplinkybėmis
ir mūsų filosofijos negaliomis. Man atrodo, kad šio fenomeno
priežastys glūdi mūsų šviesuomenės (ir ne tik jos) sąmonėje
ir net giliau — mentalitete. Patiks tai ar nepatiks mūsų in-
tektualams, tačiau aš drįstu pasakyti štai ką: mūsų sąmonė
ir mąstysena yra perdėm ideologizuotos. Kas yra ideologizuota
sąmonė? Kol kas glaustai ir pasiremdamas Marksu aš pasakysiu
taip: tai iškreipta iliuzinė sąmonė, nesugebanti regėti pasaulį
aiškiai, toki, koks jis yra, vengianti aiškaus ir paprasto mąstymo,
bijanti tiesos ir objektyvumo. Tokia sąmonė nenori ir nepajė-
gia priimti tikros filosofijos, nes pastaroji yra didžiausias ideo-
loginio iliuzionizmo priešas. Mes žvelgiame į filosofiją su
panieka visų pirma todėl, kad vengiame tikro mąstymo, ateinan-
čio iš Vakarų mąstymo ir filosofijos tradicijos; vengiame bran-

daus ir vyriško mąstymo, kuris yra ideologizuoto, t. y. kūdiškiško pseudomąstymo, priešingybė. Kaip žmoguje dažnai glūdi laisvės baimė, taip pat jame gali glūdėti ir aiškumo, t. y. aiškaus regėjimo ir aiškaus mąstymo, baimė. Ir ši mūsų baimė toli gražu neįveikta. Tuo tarpu Maceina yra tikras filosofas, t. y. laisvai, aiškiai ir paprastai mąstantis žmogus. Tai kaipgi jis gali pas mus sugrižti, ar gali jis rasti vietą mūsų drumzlinose sielose?

Bet galbūt aš perduodu sakydamas, kad mūsų intelektualinė atmosfera yra perdėm ideologizuota? Gal tai niekuo nepagrįstas teiginys? Pabandysiu jį pagrįsti. Pradėsiu nuo bendro mūsų šviesuomenės požiūrio į filosofiją, t. y. nuo tų reikalavimų, kurie jai keliami, nors dažniausiai aiškiai nesuvokiami ir aiškiai neišsakomi. Apskritai mūsų vyraujantis filosofijos vaizdinys — miglotas ir primityvus. Bene raiškiausiai toks primityvus filosofijos supratimas nusakomas tokiu reikalavimu: filosofija turi būti populiarė, t. y. suprantama visiems be jokio vargo ir įtampos. Jeigu ji nesiduoda lengvai praryjama kaip koks detektyvinis romanas, tada kam ji išvis reikalinga? Filosofijos populiarumo reikalavimu prabyla vartotojiškas lengvumo poreikis. Tikra ir vertinga yra tik tai, kas lengva, na, o jeigu filosofija sunkiai įkandamas riešutas, tada ji nėra nei tikra, nei vertinga, jau nekalbant apie tai, kad ji neduoda jokios tiesmukai suprastos praktinės naudos. Kad praktinės naudos iš filosofijos neturime, tai žinoma nuo Sokrato laikų. Savo nepraktiškumu ji visų pirma ir skiriasi nuo ideologijos. Todėl vienintelis filosofijos pateisinimas lyg ir būtų jos populiarumas. Juk tai, kas populiaru, teikia malonumą, o malonumas jau yra šokia tokia nauda. Tačiau, deja, netgi pati aiškiausia, pačia paprasčiausia kalba bylojanti filosofija populiarė būti negali. Tikra filosofija neatsiejama nuo tik jai būdingos kalbos; kiekvienas tikras filosofas kuria savo kalbą, nes stengiasi išsakyti savo unikalų pasaulio regėjimą, todėl minties ir kalbos ryšys yra ne atsitiktinis, bet esminis. Individuali mintis gali būti išreikšta tik individualia kalba. O visos autentiškos filosofijos yra individualios, nors apmąsto ir pasako visuotinius ir visiems reikšmingus dalykus. Kanto mintis neatsiejama nuo Kanto kalbos. Skaitydami Kanto filosofijos perpasakojimus ar referavimus, Kanto filosofijos jūs niekada nesuprasite. Negana to, tuose perpasakojimuose jūs jos net nerosite. Bandyti populiarinti Kantą ar Heidegerį — tai tas pat, kaip populiarinti Prustą ar Muzilį, Šekspyrą ar Folknerį. Tai beviltiška. Ir nedera painioti dviejų dalykų: aiškumo ir populiarumo. Ir Kantas, ir Heidegeris rašo aiškia ir paprasta kalba, nes apmąsto ir pasako labai

paprastus dalykus. Tačiau, deja, tikras aiškumas beveik niekada nėra ir negali būti populiarus, nes jis reikalauja ne anonimiškos kasdienybės kalbos, o individualaus ir nekasdienio žodžio. Tą patį galima pasakyti ir apie Maceinos veikalus, spausdinamus šioje knygoje. Jų mintis yra aiški ir paprasta, jų kalba taip pat skaidri ir tiksli, tačiau jie jokių būdu nėra ir negali būti populiarūs. Tad jeigu, imdami į rankas Maceinos raštų tomelį, jūs tikėsitės lengvo ir malonaus skaitymo, teikiamo populiarių knygelių, iškart meskite jį į šalį. Jeigu mes ir toliau tikėsimės, kad galima sukurti populiarią filosofiją, ir lauksime jos, Maceina nesugrįš į Lietuvą. Niekada.

Antra kliūtis Maceinos sugrįžimui — mūsų abejingumas tiesai, kuri būtų niekam nenaudinga siaura ir tiesmuka šio žodžio prasme, t. y. objektyviai teorinei tiesai. Kas gi yra tiesa? Visų pirma tai klausimas pasauliui, paties pasaulio paklausimas. Ieškoti tiesos — vadinasi, kelti klausimą pasaulio akivaizdoje ir rasti vienokį ar kitokį niekada ne galutinį atsakymą. Atsakymas yra pasaulio at-sakymas klausiančiajam. Bet pasaulis atsako tik tada, kai klausiančiajam rūpi pats pasaulis, daiktai savaime ir sau. Išsiziūrėti į daiktus dėl jų pačių — tokia yra tikro klausimo, vedančio į tiesą, preambulė. Tuo tarpu mūsų keliami klausimai yra visai kitokie. Jie nukreipti ne į pasaulį, o į mus pačius. Jiems trūksta svarbiausio dalyko — objektyvumo, gryno teorinio intereso. Aš beveik niekur ir niekada nesu skaitęs ar girdėjęs, kad kokiam mūsų intelektualui rūpėtų būti objektyviam ir siekti objektyvumo, taigi klausti pasaulį esmingai, dėl jo paties. Vienintelis siekinys, apie kurį aš girdėjau ir skaičiau, — tai „kažkokia“ neapibrėžta, šilta salsva būseną, vadinama labai įvairiai — katarsiu, išgyvenimu, jauduliu, saviraiška arba — labai atsiprašau — tiesiog „kaifu“. Pas mus veši pasaulio ir objektyvumo baimė, orientacija į save, į savo vidujybę, į jausmus, žodžiu, į savo subjektyvumą. Dirglumas, jautrūs nervai, moteriškas alpulyš, psichopatinis ar patologinis svaigulys — štai labiausiai mėgstami mūsų „tiesos kriterijai“. Tiesa turi būti maloni ir patogi, kitaip ji nereikalinga. Patikimiausias tiesos rodiklis — dvasinis komfortas. Deja, visas tas emocinis niežulys ne priartina prie tiesos, bet nuo jos nutolina. Deja, tiesa nepanaši į patogią apvalią moteriškaitę, besiviliojančią Palangos paplūdimy. Priešingai, tiesa rūsti ir tragiška, nes rūstus yra pasaulis ir tragiška žmogaus egzistencija. Tiesa beveik niekada nebūna maloni, ir filosofija tuo neslepia. Tokiai tragiškai tiesai atvira ir Maceinos filosofija. Komfortiškos tiesos nerbsite ir šioje knygoje. Ir jeigu neatsisakysime mums įprasto pseudotiesos vaizdinio, jeigu užmerksime akis,

bijodami tiesiai pažvelgti į pasaulio Gorgonos veidą, Maccina neturės kur sugrįžti. Jis liks tremtyje.

Vengdami objektyvumo, kartu mes vengiame asmeninės atsakomybės už mąstymo aiškumą ir paprastumą. Aiškumas tapatinamas su primityvumu, paprastumas — su vulgarumu. Kažkaip savaime per daugelį metų įsivyravo nuostata, kad egzistuoja tik vienas aiškus mąstymo modelis, kuris buvo pavadintas moksliniu. Mūsų mąstymas visur, pradedant filosofija, baigiant kulinarija, turėjo būti moksliškas. Visas racionalumas turėjo būti sutelktas vadinamojoje mokslinėje pasaulėžiūroje, kurią, nors ir kaip tai atrodytų keista, „formavo“ labiausiai ideologizuotų žinijos sričių specialistai. Buvo toleruojamas ir garbostomas visoks niekalas, jeigu tik jis buvo paženklintas grifu „mokslinis“. Taip buvo kratomasi asmeninės atsakomybės už tiesą. Už ją turėjo būti atsakingas Jo Didenybė Mokslas. Vešėte suvešėjo pseudomokslinis autoritarizmas, po kuriuo slypėjo ideologinė prievarta. Pats mokslas pas mus virto ideologiniu stabu, o tamsuoliška pagarba mokslo mitui — nauja stabmeldyste. Savaime suprantama, kad jokių tikslesnių mokslškumo kriterijų nebuvo ir negalėjo būti, nes gyvas gyvo žmogaus mąstymas nėra ir negali būti koks nors ypatingas, jo negalima išprausti į griežtų kanonų ar vadinamojo metodo rėmus. Dalykas žymiai paprastesnis: mąstymas arba yra, arba jo nėra, žmogus arba sugeba mąstyti (t. y. nesugeba nemąstyti), arba nesugeba, ir jokios mokslo veikalų studijos ar mokslo populiarinimo žur. alų skaitymas čia nieko negali pakeisti. „Išmokti mąstyti“ taip pat neįmanoma, kaip neįmanoma išmokti nutapyti gerą paveikslą arba sukurti tikrai poetišką eilėraštį. Galima išstudijuoti šimtus mokslo veikalų, galima dešimtmečius dirbti vadinamąjį mokslinį darbą ir kartu mąstyti taip, kaip mąstė urvinis žmogus, o gal net prasčiau. Ypač smarkiai „mokslinio mąstymo“ taifūnas siautėjo vadinamuosiuose visuomenės moksluose, t. y. ten, kur tikro mąstymo buvo mažiausia. Mąstyti mokslškai čia reiškė tik vieną dalyką: demonstruoti ištikimybę kelioms sakralizuotoms ideologinėms dogmoms, išmokti keletą magiškų formulių ir ritualinių užkeikimų. To visiškai pakakdavo gauti visokiausiems moksliniams laipsniams ir vardams ir tapti tikrų tikriausiu, oficialiomis insignijomis paženklintu mokslininku. Ir juo solidesnė insignija, juo, savaime suprantama, moksliškesnis jos savininko mąstymas. Atsirado specialus „mokslinis“ žargonas, kuris mūsų kalbai ir mūsų mąstymui padarė daugiau žalos negu visi kitataučiai, užplūdę mūsų kraštą. Akivaizdu, kad visa šita „mokslinės pasaulėžiūros formavimo“ fantasmagorija neturėjo nieko bendro nei su tikru

mokslu, nei su tikru moksliniu mąstymu, nei juo labiau su mąstymu apskritai. Jeigu kas nors ir buvo suformuota, tai tą „ką nors“ geriausiai atveju galima pavadinti magišku mąstymu, jeigu magiją apskritai galima kaip nors sieti su mąstymu. Beje, tegu vadinamųjų tikslųjų mokslų atstovai nemano, kad jie išsaugojo tikro mokslinio mąstymo nekaltybę ir liko nepaliesti šamaniškos mąstysenos. Tai bendra visų mūsų bėda. Taigi nors ir labai atrodytų keista, tačiau faktas lieka faktu: mokslas, gryniausio racionalumo apraiška, pas mus didžia dalimi ugdė savo priešingybę — iracionalumą ir skudurinį pseudomąstymą. Užtat pasitinkant pas mus sugrįžtantį Maceiną, reikia pasakyti labai aiškiai ir paprastai: pirmas mūsų žingsnis siekiant aiškaus ir paprasto mąstymo reikalauja nugriauti pseudomokslinio mentaliteto pastatytus stabus ir kuo greičiau atskirti specialiojo tyrimo ir filosofijos kompetencijos sritis. Reikia pagaliau suprasti, kad būti mokslo tarnaitė filosofijai nėra kiek ne didesnė garbė kaip būti teologijos tarnaitė. Būtina pagaliau suvokti, kad filosofija yra ir gali būti visiškai savarankiškas ir savitas pasaulio regėjimas ir kad jos negalima matuoti nei mokslo, nei poezijos, nei religijos masteliais. Filosofui nereikalingi ramentai, netgi moksliniai. Filosofijos mokslškumo ar nemokslškumo alternatyva apskritai neegzistuoja, nes filosofiją ir mokslą maitina visai kiti šaltiniai, apie kuriuos čia kalbėti nėra nei laiko, nei vietos. Pakaks pasakyti, kad tuos du pasaulio regėjimo būdus suplakus į vieną daiktą, nieko nelaimi nei filosofija, nei mokslas. Priešingai, kaip rodo karti mūsų pastarųjų dešimtmečių patirtis, prievartinis mokslo ir filosofijos sugiminiavimas sukelia labai nemalonią reakciją: nepasitikėjimą protu, nenorą aiškiai mąstyti ir būti asmeniškai atsakingam už tiesą, pagaliau polinkį į visokiausio plauko iracionalizmus. Neišsilaisvinę iš pseudomokslinio mąstymo, mes nesugebėsime atsiverti skaidriai ir laisvai Maceinos minčiai.

Dar viena mūsų ideologizuoto mąstymo bėda — polinkis į primityvų simbolizmą ir mistiką. Tam tikroje mūsų šviesuomenės dalyje, ypač meno žmonėse, giliai įsišaknijęs poreikis iš paprastų dalykų daryti kuo sudėtingesnius, kasdienos banalybėse išvelgti paslėptas prasmes, daiktus susimbolinti ir paversti monogramomis, per kurias esą atsiverianti kažkokia kita realybė, neregima paprasta akimi, nepasiekiamo paprastu žemišku protu ir reikalaujanti ypatingo mistinio nusiteikimo. Logika čia absurdiška. Ją galima nusakyti taip: geriausiai matoma užsimerkus. Taip atsiranda monologinė ir solipsistinė jausena ir mąstysena, iš kurios kyla vos ne sakralinė priedermė visą galimą turinį paimti ne iš objektyviojo, bet iš „vidinio pasaulio“, jį išgvilden-

ti iš savasties gelmių, išskleisti grynąjį „išgyvenimą“ per daug nesirūpinant, ar tas išgyvenimas turi koki nors objektyvų turinį, ar jame pulsuoja į visuotinę išvedančios prasmės, šį bei tą bylojančios ne tik pačiam „išgyvenančiajam“, bet ir kitiems, kuriems galų gale ir skiriama išgyvenimo išsklaida. Nei filosofijos, nei meno, net religijos negalima kurti tik ant subjektyvaus jausmo ar išgyvenimo pamatų. Tokie pamatai — tik lakus smėlis. Nė vienas rankų ar minties kūrinys niekada nėra monologiškas; tai dialogas su pasauliu ir tradicija, žodžiu, su tuo, kas yra anapus subjektyvumo kriauklės. Tikros kūrybos prielaida — atviras žvilgsnis į kitabūtį, į kasdienybės pasaulio daiktų ir žmonių paprastumą ir jų atkaklų buvimą savaime ir sau. Toks monologizmas ir solipsizmas remiasi tariamai herojiška ir kilnia, bet iš tikrųjų klaidinga prielaida: gyvenu chaoso ir melo pasaulyje, juo pasitikėti negaliu, todėl privalau remtis tik savimi, nes tik mano sielos gelmėse glūdi autentika ir gyvenimo tiesa. Užuoat kėlęs sau uždavinį nuo pasaulio nuplėšti melo kaukę ir sutvarkyti tariamą chaosą, toks autentiškumo riteris užsimerkia ir svaiginasi savo jausmais bei katarsiais. Tačiau jis užmiršta, kad neregiumi reikalingas vedlys. Ir toks vedlys atsiranda, nes — nors ir kaip tai atrodytų keista — subjektyvistinė jausena neatsiejama nuo autoritarizmo. Ji skatina autoritarinį mąstymą. Toks apskritai subjektyvistinės orientacijos paradoksas: kadangi ji negali ir nenori atsiremti į objektyvų pagrindą, į aiškia mintį, į daiktą, į veiksmą, į tradiciją ar pasaulį, kadangi autentiškumo riterio vidujybė tuščia ir racionaliai neartikuliuota, jis ontologiškai priverstas ieškoti „išganytojo“. Savo ruožtu, kadangi autentiškumo riteris neturi jokių objektyvių pasaulio vertinimo kriterijų, jokio intelektualinio ar dorinio „arba—arba“, išganytojais paprastai pasirenkami šarlatanai. Netgi šviesiausias mūsų tautos galvas, kurių savininkai nebuvo abejingi šiek tiek griežtesnei minčiai ir tikrai filosofijai, deja, labai intensyviai formavo (tiksliau pasakius — *t* deformavo) mahatmos ir guru iš Rytų ir Vakarų (žinoma, visų pirma iš Rytų, nors geografiškai jie ir gyventų Vakaruose), visokie kastanedos, sudzukiai, batiščevoi, radhakrišnamurtininkai, sufijai, dzenbudistai ir kiti išminties bokštai, t. y. tie pseudofilosofai, kuriems mintis ar žodis iš esmės niekuo nesisikia nuo degtinės ar narkotiko. Išstartas žodis ar pasakyta mintis privalą atlikti tik vieną vaidmenį — sukurti „ypatingą“ nuotaiką, o minties ar žodžio turinys tokioje situacijoje visai nesvarbu; geriausia, kad jo iš viso nebūtų. Todėl ir atsitiko iš pirmo žvilgsnio labai keistas dalykas: didžiudamiesi savo europietiškais genais, purkštaudami prieš jėga brukamą sta-

linistinę ideologiją, mūsų šviesuoliai puolė į glėbį vadinamajai Rytų išminčiai, t. y. — sakant aiškiai ir paprastai — azijietiš-kai mistikai, kuria grindžiama kiekviena autoritarinė ideolo-gija ir kuri laimina visas imperijas ir visus imperatorius pra-dedant Dangaus sūnumi, baigiant tautų Tėvu. Kažkodėl ir dabar nedaug kas dar nori suprasti tokį paprastą dalyką, kad visi sufizmai, dzenbudizmai ir Lysenkos „mokslas“ išaugo iš tų pačių šaknų ir skiriasi labai menkai, kaip sakoma, forma, o ne turiniu. Kažkodėl ir dabar, nors pereiti visi devyni stalinis-tinio pragaro ratai, išganymo vis dar laukiama iš Rytų, vis dar neužmiršta absurdiška Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės idėja, kurią įgyvendinti esą pašaukta lietuvių tauta, vis dar der-giama „klystkeliais nuėjusi“ Vakarų civilizacija, vis dar klie-dima lozungu ex *Oriente lux*, vis dar ilgimasi išganytojų, ma-hatmų ir guru. Tai kaipgi mes susikalbėsime su Maceina, ku-riam vienintelė tikro mąstančių žmonių bendravimo forma yra sokratiškas dialogas? Ką mes atsakysime mūsų filosofui, ištarusiam tokius žodžius: „Tad dėkinga bei atvira širdimi at-siliepiu kviečiamas pokalbio ir jungiuos į jaunesniųjų pradė-tą mano pozicijos bei iš jos kylančių klausimų sklaidą; jungiuos ne kaip koks indų „guru“ ar izraelitų „rabbi“, o kaip dalyvis, mėginąs savo žodį paversti filosofinės biografijos nuotrupa“¹.

Be to, pasitikdami Maceiną, mes privalome prisiminti labai seną, bet labai svarbią tiesą, kurią mes visiškai užmiršome: kiekvienas judesys dvasios žemėje yra ne tik intelektualinis žingsnis, bet ir dorinis apsisprendimas. Atvirumas pasaulinei kultūrai nėra ir neturi būti nieko neįpareigojantis žaidimas stik-lo karoliukais, nes mes, deja, gyvename ne Kastilijoje, o šioje nuodėmingoje žemėje, šiame laike ir šioje vietoje, už kurią esame atsakingi. Negalima priimti visko nesirenkant, negalima viską suprasti ir atleisti. Estetinis mėgavimasis viskuo, ką tik galima surasti pasaulinės kultūros lobyne, ypač mūsų dabarti-nėje situacijoje, yra neleistina prabanga, už kurią reikia bran-giai mokėti, kaip, beje, ir už kiekvieną prabangą. Dar Evan-gelijoje pasakyta: kas iš to, jei mes išsigysime visą pasaulį, bet prarasime savo sielą. O sielą prarasti labai nesunku: juk mankurtizmą sukelia ne tik savos istorijos ar savos kultūros užmarštis, bet ir neišrankus intelektualinis turizmas ar nauju-mo godulys, ryjantis viską, ką tik pasiūlo vadinamasis informa-cijos srautas. Dvasios pasaulyje — kaip, beje, ir medžiaginia-me — yra daugybė gražių dalykų, tačiau mūsų siela nėra ats-pari viskam, kas tik į ją patenka: vieni dalykai veikia kaip

¹ *Maceina A. Filosofijos keliu // Aidai.—1978.— October.— P. 347.*

nuodai, jie susina mūsų protą, padaro abejingą širdį ir silpnina kūrybines galias, kiti pažadina ryžtą kurti, sustiprina ištikimybę pareigai ir savo pašaukimui. Pasirinkdami kokią nors pasaulio ir žmogaus sampratą, mes pasirenkame ir save — savo elgseną, savo moralinę nuostatą, savo pergales ir pralaimėjimus. Tuo tarpu vėlgi ištisus dešimtmečius mes naiviai žaidėme tuo, ką taip pat naiviai vadinome kultūrinėmis vertybėmis, ir net nesistengėme rinktis ir apsispręsti. Daug negalvodami, valgydavome viską, ką tik pavykdavo nugriebti pasaulinės kultūros balagane, teisindamiesi tuo, kad esame provincialai ir negalime būti išrankūs. Bet kaip tik toks neišrankumas yra ne tik provincializmo (kuris pats savaime turi daug pranašumų) rodiklis, bet ir švininis svarstis, kuris mus dar giliau įtraukia į aklo provincializmo liūną. Tikras provincialas yra ne tas, kuris daug atmeta, o tas, kuris daug pasiima. Kol kas mes stengėmės eiti į plotį užmiršdami, kad tikrasis mirtingojo kelias yra kelias gilyn, tas kelias, kurio prasminga metafora yra paskutinis mūsų prieglobstis — kapo duobė. Galbūt visa, ką sukūrė žmogus, galima pavadinti kultūrinėmis vertybėmis, bet konkrečiam žmogui iš tų vertybių išties vertinga yra labai nedaug kas. Tuo tarpu mums buvo vienodai vertinga viskas, užtat niekas neturėjo tikros, vienintelės ir išskirtinės vertės. Mus valdė lengvabūdė „įdomybės“ fėja. Jeigu reikėtų vienu žodžiu nusakyti pagrindinį mūsų dvasinio gyvenimo orientyrą, tai tas žodis ir būtų „įdomybė“. Kas tik atkeliudavo iš didžiojo pasaulio, kiekviena naujovė, kiekviena vienadienė „srovė“, kiekvienas intelektualinis triukas, sukėlęs šiokią tokią triukšmelį, — viskas buvo gerai, viskas *įdomu*. Tačiau tai, kas tik įdomu, yra visiškai nesvarbu egzistenciškai. Įdomybės kategorija yra vartojimo logikos epicentras. Dvasios pasaulyje vartotojas yra kaip tik tas, kuriam viskas įdomu. Visą gali priimti tik tas, kuris pats savaime yra niekas. Orientacijos į įdomybę prielaida — dvasios vakuumas. Viskas tampa įdomu tada, kai prarandami kiek griežtesni didžiųjų žmogaus būties dualizmų — tiesos ir netiesos, grožio ir bjaurasties, gėrio ir blogio — kriterijai. Įdomybės kategorijos vyravimas rodo žmogaus egzistencinį nebrandumą, nesugebėjimą priešintis tam, kas svetima, ir pasiimti tai, kas sava; rodo intelektualinio išdidumo ir savarankiškumo stoka. Įdomybė nutrina visas ribas ir atveria vartus į tuščiąją begalybę. Ji įperša iliuziją, kad žmogus gali būti ar tapti kuo tik nori. Taip susergama Protėjo kompleksu. Tačiau tas, kuris gali būti kuo tik nori, pats savaime yra niekas. Mirtingojo būti lemia paprasta tautologija: ribota būtybė — o tokie, deja, esame mes visi — negali būti beribė. Užtat ji privalo rinktis ir ap-

sispręsti. Bet kad rinktumeis, pats privalai būti kas nors, arba, kaip sakoma, būti savimi. Bet kad būtum savimi, privalai save jau turėti. Tik turėdamas save galėsi žinoti, kas tau reikalinga, ir tik tada galėsi pasirinkti ir apsispręsti. Tokio apsisprendimo reikalauja ir Maceinos filosofija. Jeigu ji mus pasieks kaip eilinė įdomybė ar kaip sensacija su uždrausto vaisiaus prieskoniu, tada Maceinos sugrįžimo kelyje atsiras dar viena kliūtis.

Ir pagaliau keletas žodžių apie dar vieną barjerą, stovintį tarp mūsų sąmonės ir Maceinos filosofijos. Jį taip pat bus nelengva įveikti. Kad ir kaip atrodytų keista, Maceina pas mus sugrįžta ir jam, kaip filosofui, ir apskritai filosofijai labai nepalankiu metu. Jis sugrįžta į mūsų tautinio atgimimo laiką. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti kaip tik priešingai: mūsų tautos filosofas sugrįžta į tautinio atgimimo situaciją. Ar galima tikėtis palankesnių sąlygų sugrįžti? Ir vis dėlto taip nėra. Mat mūsų tautinis atgimimas turi vieną savotišką bruožą, gniuždantį intelektualinę laisvę, taip reikalingą dialogui tiek su Maceinos filosofija, tiek su filosofija apskritai. Tą bruožą galima pavadinti tautiniu solipsizmu: atgydami naujam gyvenimui, mes per daug rūpinamės naiviai suprastu mūsų tautiškumu. O mūsų tautiškumo supratimą galima apibūdinti žodžiais, kuriuos prieš daug metų ištarė Herbačiauskas, kalbėdamas apie tautinį meną. Pacituosiu juos: „Naujojo Romuvoj trečiadienį majoras Tomkus kalbėjo apie tautinį meną. Herbačiauskas: „Pagal tą pilietį atrodo, kad menas bus tautinis tik tada, kai dailininkai nupieš Nemuną ir jame besimaudančią tautinę vyriausybę. Ne, pilietei, klysti! Jei dailininkas gerai nupieš ir kopūstą, tai ir tas kopūstas bus tautinis menas“². Šiek tiek pakeitus Herbačiausko paveiklo siužetą ir herojus, visa kita ir dabar liko kaip anais laikais. Tiesa, Nemune dabar maudytis pavojinga, todėl tautinės vyriausybės nariams reikėtų pozuoti kokioje kitoje, ekologiškai švaresnėje aplinkoje. Tautiniu mes ir dabar linkę pripažinti tik tokį meną, kuriame pirštu prikišamai demonstruojamas mūsų išskirtinis, visiškai ypatingas ir su niekuo nepalyginamas tautiškumas. Galima lygiai taip pat suprasti ir filosofijos tautiškumą: tik tas yra tautiškas filosofas, kuris pamaldžiai komentuoja Kudirkos pasaulėžiūrą arba samprotauja apie trispalvės metafizinę prasmę, blogiausiu atveju postringauja apie tautinę savimonę ir mūsų tautos unikalumą. Jeigu mes šito lauksime iš šiame leidinyje spausdinamų Maceinos knygų, mums teks karčiai nusivilti. Nė vienoje iš jų nėra nė žodžio nei apie

² Cituota iš: Geda S. Jonas Aistis sugrįžta // Literatūra ir menas.— 1988.— Gruodžio 21.

tautą, nei apie tautiškumą, nei apie tautinę savimonę. Ar tai turėtų reikšti, kad Maceina nėra tautinis filosofas, nors galbūt jo veikaluose nėra jokių išorinių tautiškumo požymių? Manau, kad ne. Ir štai kodėl. Aš nė kiek neabejoju, kad tauta gali ir net privalo turėti savo filosofiją, ir neabejoju, kad mes, lietuviai, ją turime, nors yra žmonių, manančių kitaip. Tačiau aš esu įsitikinęs, kad tautos filosofija nėra filosofavimas nei apie tautą, nei apie tautinę savimonę. Toks filosofavimas tautos atžvilgiu yra išorinis ir net kosmopolitinis. Tikra tautinė filosofija gali atsirasti ne tada, kai filosofas mąsto apie tautą ir tautiškumą, o tada, kai jis mąsto apie tai, kas savaime su tautiškumu neturi nieko bendro, pavyzdžiui, apie žvaigždėtą dangų, kuris, kaip žinia, vienodas visoms tautoms. Vadinasi, kad filosofija būtų tautinė, visų pirma ji turi būti tikra filosofija, per kurią atsiveria visuotinė, bendražmogiška tiesa. Jeigu filosofas sieks tautiškumo ir užmirš tiesą, tada jo filosofija kaip tik ir nebus tautinė, nes tai apskritai nebus jokia filosofija. Tikra tautinė filosofija gali atsirasti tik mąstant tautinės sąmonės pagrindu ir taip tą sąmonę perkeliant į savimonę; ir svarbiausia — mąstant gerai, aukščiausiu lygiu. Aš galiu ir privalau apmąstyti Dievą, tiesą, būtį, pažinimą, pasaulio sąrangą ir žmogaus paskirtį, ir nors visi tie dalykai yra anttautiniai, nors didžiu mastu jie ateina iš Vakarų filosofinės tradicijos, bet jeigu aš — lietuvis — mąstau iš savo egzistencinės patirties, o ne tik kompiliuoju perskaitytas knygas ar perpasakojų svetimas mintis, jeigu aš mąstau pats, jeigu aš *tikrai* mąstau, tada, noriu aš to ar nenoriu, aš mąstau ne turkiškai, o lietuviškai, nes man nėra kur dėtis, nes juk be jokių papildomų pastangų aš esu tauta *in nuce* ir niekur iš jos negaliu pabėgti netgi labai to norėdamas. Nesirūpinkime tautiškumu, o visų pirma rūpinkimės tuo darbu, kurį atliekame; ir jeigu tas darbas bus padarytas gerai, jis negalės nebūti tautiškas. Štai Sokratas ar Platonas niekada nesirūpino savo filosofijos tautiškumu. Jiems rūpėjo tik vienas filosofo vertas dalykas — tiesa. Bet juk niekas nepasakys, kad jų filosofija buvo netautiška. Būdamą unikali graikiška, ji tapo unikaliai bendražmogiška, nesvetima ir mums, lietuviams. Kantui ir Hėgeliui taip pat nelabai rūpėjo jų filosofijos tautiškumas. Bent jau aš neskaičiau tokių jų tekstų, kur jie stengtųsi apibrėžti vokiečių tautos ir vokiečių filosofijos tautiškumą. Tačiau kas išdrįs sakyti, kad jų filosofija nevokiška? Tautinės orientacijos nedera tapatinti su urviniu patriotizmu. Tautiškumo negalima ir nedera siekti kaip tikslo savaime, nes kaip tik tokiu atveju jis išsprūs iš mūsų rankų. Tautiškumą reikia išskleisti iš savęs, iš savo gyvysties ir buvi-

mo, jį reikia išlukštenti iš pakelės krūmo, iš savo ir artimo kančios, iš pavasarinio lietaus, iš paukščio skrydžio, iš neištarto žodžio, iš obels žydėjimo ir net iš gelžbetonio džiuuglių, kuriose mums tenka gyventi. Tautiškumas nuo mūsų paspruks tik tada, kai mes stengsimės jį pasivyti, bet jis visada bus su mumis, jeigu mes patys jame būsimė ramiai, nesiblaškydami ir jo nejausdami, kaip žuvis nejaučia vandens, kuriame ji gyvena. Tauta tyliai ir neregimai gyvena mūsų darbuose ir žygiuose, jeigu tik tie darbai meistriški, o žygiai — vyriški. Kas bando ją prisišaukti specialiais ritualais, formulėmis ir užkeikimais, tam ji neatsiliepia. Ji gyvena mumyse neregima ir ateina nešaukiama. Kai Sigitas Geda sako: „Baisiam laike Golgotą savo nešėm ir buvome iš anksto pasmerkti“, jis nė žodžio neištaria apie tautą, tačiau šis dvieilis yra tautiškas be jokių išlygų, nes jame — visų mūsų, gyvenančių išdergtame ir pasmerktame pasaulyje, gėla ir neviltis. Arba kai Radauskas prabyla: „Ir tau liko tasai žalumas, kaip saulėlydis rausvas šuva, lėtas laikas ir pilkas dūmas, ir pilna debesų kalva“. Čia gi nėra nė vieno tautiško vaizdelio; niekur, nei mūsų sodžiuje, nei Karoliniškių draustinyje nesu matęs rausvo šuns, o žalumos visur ir visada daugiau ar mažiau vienodos, visus mus nepriklausomai nuo tautybės ryja tas pats laikas, kur keliautume, kad ir po Afriką, pamatysime ir dūmą, ir kalvą, ir debesis. Ir vis dėlto... Vis dėlto šių žodžių junginys man yra tiesiog unikali lietuvių sielos ir lietuviško pasaulio regėjimo ištarmė. Tas pat ir su filosofija, neišskiriant ir Maceinos filosofijos. Nei „Didžiajame inkvizitoriuje“, nei „Niekšybės paslapyje“, nei „Jobo dramoje“ nėra nė menkiausios tautinės atributikos, nėra jose nei postringavimų apie tautiškumą, nei pastangų į teksto audinį įpinti lietuviškos medžiagos siūlą; nėra net užuominų apie tragišką tuometinę tiek paties filosofo tremtinio, tiek Lietuvos dalį, ir vis dėlto... Vis dėlto skaitydamas šias iš paviršiaus kosmopolitines knygas jauste jauti, kad jas galėjo parašyti tik lietuvis ir tik tuo metu, kai jos buvo parašytos, tremtyje, gėloje, ilgesyje ir blogio milžino paunksmėje. Jeigu mes išvelgsime tokią neregimą Maceinos tautiškumą, jeigu neieškosime jo tekstuose pigių išorinio tautiškumo blizgučių, tada Maceinos kelias į mūsų protus ir širdis bus žymiai lengvesnis. Ir jis netrukus sugrįš į Lietuvą.

Tai gal jau ir pakaks gąsdinti skaitytoją; gal dabar bus geriau matyti, koks nelengvas bus Maceinos minties kelias namo, kaip sunkiai ji susiras vietą mūsų intelektualinėje erdvėje. Juk minėtuose mūsų filosofo veikaluose nėra nei išganyimo pažadų, nei savimi pasitikinčio monologizmo, nei besi-

liejančių išgyvenimų, nei tokio mums mielo jausmingumo, nei pretenzijų pateikti galutinę tiesą, nei išdidžios mahatmų išminties, nei „būties formulių“, nei tariamo giliamintiškumo, pridengto pseudomoksliniu žargonu, nei tiesmuko tautiškumo, nei mūsų sujauktoms galvoms geidžiamo semantinio ir filosofinio šarlatanizmo. Kartu su Maceina pas mus sugrįžta švarus, klasikinis europietiškas mąstymas, perteiktas tiesiog stubbinančio grynumo lietuvių kalba. Galbūt nuostabiausias dalykas šiose Maceinos knygose — ne jų turinys, o kaip tik jų kalba. Žinoma, kalbos negalima atskirti nuo turinio, nes, kaip sako pats Maceina, „kas mąsto, tas ir kalba. Tik neaiškus mąstymas ar dar nesuprastas dalykas nesiduoda ištariami. Kalba ir mąstymas tiek ankštai susiję, jog vienas sąlygoja kitą“³. Tačiau jo kalbos grynumas yra ne tik istorinis faktas, bet ir uždavinyš mums visiems — filosofams, rašytojams, kritikams ir šiaip paprastai kalbantiems žmonėms. Juk dabar mes tarsi iš naujo mokomės savo gimtosios kalbos ir esame reikalingi paramos tų, kurie ją moka tobulai. O mūsųose tokių nedaug. Dėl trijų spausdinamų Maceinos veikalų turinio, aš nematau jokio reikalo jį čia detalčiai perpasakoti ar komentuoti. Geriausias komentatorius — pats autorius. Geriau pasakyti tai, ką pasakė jis pats, — neįmanoma. Paminėsiu tik keletą, mano galva, skaitytojui reikalingų dalykų, kurių jis neras pačiuose tekstuose. Visi trys Maceinos veikalai parašyti penktajame dešimtmetyje, jam tik ką pasitraukus į Vakarų. Jie sudaro savotišką trilogiją, kurią į vieną daiktą sieja vyraujanti mintis: žmogaus ir Dievo santykis. „Didžiajame inkvizitoriuje“ ir „Niekšybės paslapyje“ šis santykis nagrinėjamas istoriosofiškai. Šie du veikalai, kurių mintis grindžiama dualistine žmogaus ir žmonijos istorijos samprata, atskleidžia tragiškas gėrio ir blogio pradų grumtynes, vykstančias tiek istorinėje žmonijos sklaidoje, tiek, pasak Maceinos, ir kiekvieno žmogaus širdyje. Gėrio pradą, Maceinos įsitikinimu, įkūnija Krislus ir krikščionybė, blogio pradui atstovauja antikrikščioniškos jėgos: pirmajame, anksčiausiam, veikale — Didysis inkvizitorius, antrajame — antikristas. Šie veikalai yra rusų rašytojo F. Dostojevskio legendos apie Didįjį inkvizitorių ir rusų filosofo V. Solovjovo legendos apie antikristą metafizinis komentaras. Trečias veikalas „Jobo drama“, kuriame filosofiškai apmąstomas Biblijos herojaus Jobo kančios, šiek tiek iškrinta iš trilogijos kaip visumos. Joje taip pat gvildenamas žmogaus ir Dievo santykis, tačiau šiuokart ne kaip istoriosofinis reginys, o kaip egzistencinė drama. Visose

³ *Maceina A. Filosofijos keliu // Aidai.—1979.— February.— P. 81.*

trijose knygoje išskleista religinė filosofija, paremta dviem ribinėmis intuicijomis — tikėjimu Kristaus dieviškumu ir tikėjimu Dievu. Bet Maceina nėra ortodoksas — nei kaip tikintysis, nei kaip krikščioniškas filosofas. Jo filosofijos nepavadinsi teologija tradicijai šio žodžio prasme. Pats Maceina sako, kad „jei „teologiją“ suprasime tradiciškai kaip Bažnyčios pasiuntinybės veikmenį pažintinėje srityje — tik šitokia teologija turi prasmės,— tai *nesu teologas* (pabraukta mano.— A. S.) ir niekad juo nebuvau“⁴. Jo filosofija — tai laisvas filosofavimas kenotinio (žmogui atsivėrusio) Dievo horizonte. Savaime aišku, kad toks filosofavimas negali patikti katalikams ortodoksams, ypač dvasininkams. Iš jų Maceina, kaip jis pats rašo savo filosofinėje autobiografijoje, yra patyręs daug nemalonumų, ypač cenzūrinio pobūdžio. Nieko keisto: juk laisvas filosofavimas, tegu jis ir skleidžiasi religijos horizonte, remiasi ne autoritetu, bet egzistenciniu apsisprendimu. O šis apsisprendimas yra labai rizikingas dalykas: mąstanti egzistencija apsispręsdama laisvai gali apsispręsti ir už Dievą, ir prieš Dievą, nes jokių objektyvių ar faktinių apsisprendimo kriterijų juk nėra. Tai puikiai parodė dar XIX a. S. Kierkegoras, komentuodamas Biblijos patriarcho Abraomo istoriją. Todėl, norėtų to ar nenorėtų pats Maceina, visada demonstravęs ištikimybę katalikų bažnyčiai, jo filosofijoje (iš čia spausdinamų knygų ypač „Jobo dramoje“) daug protestantiškojo religingumo pėdsakų. Tiesa, tikro tikėjimo ieškančios minties dramatiškumą, būdingo protestantiškoje tradicijoje išaugusiam filosofiniam mąstymui, Maceinos filosofijoje mes nerasime. Ir nors jis pats ne kartą minėtoje filosofinėje autobiografijoje sako, kad tikėjimas jam esąs baisi rizika, tačiau skaitant jo knygas to nematyti. Tikėjimas Maceinai buvo ne klausimas, bet atsakymas, o jo knygos — šio atsakymo sklaida. Ir kaip tik tai, kad visa Maceinos filosofija išauga ne iš klausimo, o iš atsakymo, aš laikyčiau didžiausiu jos trūkumu. Tikro — o vienintelis tikras filosofavimas, mano galva, yra laisvės sklaida — filosofavimo stichija yra kaip tik klausimas, ir net atsakymai tokiam filosofavimui visų pirma yra nuoroda į kitą klausimą ir tolesnį klausinėjimą. Aš jokiū būdu nenoriu teigti, kad filosofas turi būti netikintis žmogus, tačiau jeigu į laisvo mąstymo erdvę įsibrauna tikėjimo problema (arba atvirkščiai: į tikėjimo erdvę įsibrauna laisvas mąstymas), tada vienintelė sąžininga filosofo pozicija — būti tarp tikėjimo ir netikėjimo, nes tikėjimas filosofui yra baisi rizika. Nerizikuoja tik tas, kuris tvirtai tiki, ir tas, kuris tvirtai netiki.

Bet abu jie iš esmės ir nemąsto. Abu turi aiškų atsakymą, kuriame nėra tikro egzistencinio dramatiškumo. Visi mes, mirtingieji, siekiame ramybės ir tikrumo, todėl tai įgijusiems filosofas gali tik pavydėti. Tačiau jam nelemta rasti ramybės; jo lemtis — būti kelyje. Ir aš niekaip negaliu sutikti su Maceinos teiginiu, kad „visi pagrindiniai egzistenciniai žmogaus aktai savo esme yra religiniai aktai“⁵ ir kad egzistencinis mąstymas jau pats savaime yra nukreiptas į Dievą. Tačiau tai nereiškia, kad su šiais teiginiais negali sutikti kiti, ypač nefilosofai. Tai kiekvieno žmogaus egzistencinio apsisprendimo reikalas. Juk pakantumas — viena didžiausių žmogaus dorybių. O filosofui ši dorybė yra svarbiausia priedermė. Bet pakantumas kito žmogaus minčiai turi prasmę tik tada, kai pats turi savąją. Kitaip pakantumas išvirsta

į abejingumą arba vergavimą įdomybei. Tiems, kurie skaitys Maceinos trilogiją, reikia palinkėti tvirto, vyriško pakantumo, nes tik iš jo gali atsirasti sokratiškas dialogas. O kaip aš jau sakiau, tik toks dialogas atveria galimybę Maceinai surasti vietą mūsų intelektualinėje erdvėje ir kartu — sugrįžti į tėvynę.

Arvydas Šliogeris

⁵ Žr. šios knygos 563 p.